

DERLEME**EMEĞİN ANAYASALLAŞMASI, KOLEKTİF HAKLAR VE SAĞLIK HAKKI: CHAVEZ VENEZÜELLA'SINDA DEMOKRASİ VERSUS KAPİTALİZM**

Ali Murat ÖZDEMİR*

Giriş

Bu çalışma Venezüella Anayasal Sistemini, kolektif haklar nosyonuna ve sağlık hakkına referansla, bir yandan hukuksal biçimci ve pozitivist açılımlardan kaçınırken bir yandan da hukuk bilimine içkin eğilimi takip ederek norm ve hukuki olgu arasındaki kesişme noktasını (biçim ve içerik) kabul edilebilir bir biçimde tanımlamaya, iktidarın hukuki organizasyonu ile toplumsal yapılanmasını somutta birleştirebilmek problemini çözmeye çalışan, yeni bir hukuki yaklaşım üzerinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede çalışma, yakın dönemde Venezüella'da sosyal güçler dengesinde gerçekleşen değişimlerle, ekseninde Venezüella yasal sisteminin işlev gördüğü yapısal biçimler arasındaki bağlantıyı tartışmaktadır.

Türkiye ve dünya solunda Bolivarcı Venezüella Cumhuriyeti'nin ABD güdümlü neo-liberal politikaları meydan okuyuşu üzerine pek çok yorum yapıldı. Marksist perspektifler içerisinden getirilen bütün yorumlar, olumsuzdan olumsuzuna, Venezüella'da yeni ve sistem karşıtı bir açılım bulmakta ya da bu durumu verili kabul edip, durumun görüldüğü gibi olmadığını ifade etmeye çalışmaktadırlar. Tartışmaların seyrine biraz dışarıdan bakıldığında, tartışmacıların daha önceden çok sayıda örneğini gördüğümüz bir popülizm¹ üzerine konuşmadığını söylemek ve "o" popülizmlerden konuşurken duymadıkları heyecanları duyduklarını saptamak mümkündür. Üretim ilişkilerindeki dönüşümü analizin merkezine alan yazılar, Venezüella'yı yeni bir Küba olarak yorumlamanın imkansızlığına dem vursalar da; Chavez'i yeni bir Allende² olarak görmenin mümkün

olmadığına işaret etseler de; Latin Amerika'da popülizmlerin, ister radikal ister ılımlı, bilinen bütün versiyonlarının nihayetinde hangi sınıflara yaradığını/ yarayacağını iyi bilseler de; henüz kitlesel kamulaştırmaların başlamadığına dikkat çekseler de, herkesin bir şekilde Venezüella'daki dönüşümden heyecanlandığı söylenebilir.

Diğer popülizmlerde olmayan şeyler, katılımcı bir demokrasi tesis etme çabası (Gindin, J.; 2004), ABD çıkarlarına aykırı bir bölgesel dayanışma ağı yaratmayı hedefleyen ve kıta çapında serbest ticaret bölgesi inşa edilmesi projesini engelleyen bir dış politika, dünyanın o bölgesinde altta olan ve alttan gelen birilerinin Venezüella'ya has çevresel kapitalist devlet içerisinde beklenmedik bir temsil gücü edindiği izlenimi vermektedir. O zaman bu beklenmedik temsil gücünü geliştiren toplumsal dalganın gücünün daha da artmasını beklemek neden heyecan verici olmasın? Bu yazı bir potansiyel olarak Venezüella'yı, yani Chavez'li dönemin başlangıcından bugüne dönüşmekte olan Venezüella'yı, biçim analizinin tarihsizliğine mahkum etmeden, ancak yeri geldiğinde biçim analizine de referansta bulunarak, incelemeyi ve Venezüella'da emeğin anayasallaşması sürecinin normatif dışavurumlarını irdelemeyi amaçlamaktadır ve bu suretle, Venezüella'da somut politika uygulamalarını anlamlandırmak için teorik bir arkaplan oluşturmayı hedefleyen yazılar dizisine bir yenisini eklemeyi hedeflemektedir. Bu maksada erişmek için, ilk olarak, Marksist perspektif içerisinden belirli bir yaklaşımın "devlet iktidarı" tanımlamasını ve normların bu yaklaşım içerisinden nasıl değerlendirilebileceğini tartışacağız. Ardından, toplumun anayasal kuruluşunun bir uzantısı olarak "anayasa"daki ve "kolektif hak" kavramındaki dönüşümünün, neo-liberal stratejiler ve bunun içerdiği

* Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

sınıfsal ilişkiler ile bağlantısını kurmaya ve dünyadaki temel eğilimleri bu perspektiften kısaca değerlendirmeye çalışacağız. Üçüncü olarak, ilk iki bölümde kurulan kavramsal çerçeve içerisinde Venezüella Anayasasını ve onun normatif hükümlerinin ima ettiklerini değerlendirmeye çalışacağız. Anayasada sağlık hakkının edindiği yeri de bu kapsamda ele alacağız. Yazı, anayasal normlar üzerinden götürülen analizin çağrıştırdıkları üzerine bir değerlendirme, ki bu değerlendirme kaçınılmaz olarak iktidarın hukuki düzenlenişi ile toplumsal yapılanışı arasındaki maddi bağlantı üzerine yorumlar içerecek, ile son bulacaktır.

Anayasal Normlar ve Devlet İktidarı

Bolivarcı Venezüella Cumhuriyeti'nin Anayasasının incelemesine geçmeden önce genel olarak "anayasa" kavramını incelemek gerekmektedir. Marksist teoride devlete farklı yaklaşımlar bulunmaktadır; bu yazıdaki devlet tanımı ise yapısalci/ilişkiselselci yaklaşım ve onların günümüzdeki türevlerine referansla oluşturulacaktır. Devlet, kendisi içerisinde temsil bulan çeşitli sınıfların güçlerinin keşiştiği noktada iktidarını kullanabilen (Jessop, B.; 1990) bir yapı (Althusser, L.; 2003) ve/veya bir sosyal ilişkiler setidir (Poulantzas, N.; 1979). Buna göre, anayasa, toplumsal ilişkileri düzenleyerek (düzenleyecek kurumları tesis ederek, toplumsal ilişkilere giren insanların haklarını belirleyerek) ya da göz ardı ederek, güç ilişkilerine müdahale eden devlet iktidarının yapısını sergiler (Hardt, A. ve Negri, A.; 1994). Bu kapsamda, bu ilişki içerisinde anayasal normlara pasif bir şekilde maddi şartların olgunlaşmasının kaçınılmaz bir neticesi olarak bakmamak kaydıyla (Woodiwiss, A.; 1990); anayasa değişiklikleri de, gelişimin maddi şartlarının olgunlaşması ile ilişki içerisinde okunabilir.

Sorunu bu şekilde ortaya koyduğumuzda, hukuk ve gerçeklik arasında belli tipte bir ilişki kuruyoruz. Bu ilişki, iktidarın hukuki örgütlenişi ve toplumsal yapılanışı arasında tarih içinde ortaya çıkmış bir temas noktasını gösterir/imler (Hardt, A. ve Negri, A.; 1994). Bu noktayı, ilgili hukuk normunun ortaya çıkmasına imkan veren düzenlemenin normun salt kendi lafziyle temellendirilemeyeceği gerçeğini tek yanlı olarak öne çıkartan yaklaşımların dili üzerinden saptarsanız, hukuk normunu güç ilişkilerinin pasif tezahürüne indirgeyerek, anayasal normların analizini de -hiç değilse dünyanın herhangi bir yerinde komünist bir devrim gerçekleşene dek- gereksiz hale getirebilirsiniz. Bu saptamadan hareketle, anayasal normlar hakkında şunları söyleyebiliriz: Anayasal düzenleme normlar aracılığıyla gerçekleşir. Normlar sadece belirli sınıf dengelerinin pasif tezahürleri değildirler. Onlar, aynı zamanda, bir kez hayata geçirildiklerinde, geri dönüp bu dengeleri yeniden değiştiren olanakları da içlerinde barındırırlar (Hunt, A.; 1993). Böylece norm, özellikle anayasal norm, iktidarı ele alanın bir kez değiştirip bir kenara koyabileceği, her somut durumda önceden kestirilebilir sonuçları vermek üzere tasarlanmış bir iktidar kırbağı olarak değil; sınıf ilişkilerinin her gün yeniden tezahür edişi süreci içerisinde etkili bir araç olarak ele alınabilir. Bu haliyle normlar, yapıların

getirdikleri sınırlılıklar içerisinde de olsa; eğilimsel olarak bir taraf yararına sonuç veren örneklerle de karşılaşsak; düzenli toplumsal ilişkiler setlerine yönelik, ciddiye alınması gereken, müdahale araçlarıdır. Böyle bir yorum, insan hakları nosyonunun Marksist stratejiler içerisinde, teorik bir çelişkiye düşmeksizin, bir başka deyişle, liberal teoriye ait bir kavramı eklektik olarak Marksist perspektife sokmaksızın, kullanılmasını mümkün kılar.³ Bununla da kalmaz, liberal tahayyüle sığmayacak ölçüde geniş bir "hak" kategorisini, "kolektif hak"lar kategorisini de Marksist eleştirinin cephanelikleri arasından ve gerilerden ön saflara çıkartır. Başka bir deyişle, insan hakları kavramının sosyal teoriye kazandırdıklarını, liberal teorinin kazandıramayacağı başka bir haklar setinin de yardımıyla genişletir, hatta daha fazlası, koruyarak aşar.

Kolektif Haklar: Neo-liberal Politikaların Küresel Ölçekte Etkin Olduğu Günümüz Dünyasında Sınıf Dengelerinin Anayasal Parametreleri

Neo-liberal dönem anayasalarına bakıldığında dünya çapında bir hareketten bahsetmek mümkündür.⁴ Küresel ölçekte emeğin toplumun kurucu unsuru olmaktan dışlandığı bir dönemin içinden geçilmektedir. Bu dönüşüm salt dünya ölçeğinde sermaye birikiminin dinamiklerinden kaynaklanmayıp; her tarihsel formasyonun kendisine has özellikleri üzerinden çeşitlilik arz eden bir geçiş sürecinin evrensel özelliğidir (Lipietz, L.; 1987, Aglietta, M.; 1987, 1998). Yine aynı dönüşüm salt siyasi kararın analizi ile anlaşılabilir; dönüşüm, bu kararları alan örgütlenmenin ve daha geri plandaki kurumsal yapının, tarzların ve bu kurumsal yapının hayal edilmiş biçiminin yeniden yapılanması ile, bir başka deyişle, toplumun geniş anlamda ideolojik, iktisadi ve siyasi/hukuki kuruluşuyla ilişkilidir.

Küresel ölçekte bakıldığında, emeğin devlet içerisinde temsili oldukça zayıflamıştır. Ancak zayıflamanın kısaca tespiti yeterli değildir. Emeğin kendi kendisini tahayyül etmesini sağlayacak araçları, emeğin toplumun kurucu unsuru olmaktan çıkarılması süreci içerisinde, elinden alınmış, genel emek/işçi kategorisi, vasıflı işçi, vasıfsız işçi ve/veya beyaz yakalı çalışan gibi üretim örgütlenmesinden kaynaklanan sıfatlarla değiştirilmiştir. Bu sayılanların neticesinde ve kendi içerisinde kolektif hak tanımı içermeyen liberal teorinin tahayyül etme biçiminin baskısı altında, bir dönem toplumsal kabul gören bir kavram, emeğin kolektif hakları kavramı, anlamını yitirmiş, bireysel haklar manzumesine dönüştürülmüş/çevrilmiştir. Bu yeni dil içerisinde kolektif hak diye bir şey yoktur. Piyasa terimleri içerisinde ifadesini bulamayacak hiçbir şey yoktur. Çocukların süt içme hakkı, sağlık hakkı, eğitim hakkı kolektif haklar değildir. Bunlar, satın alabilecek para bulmanız durumunda, ancak mülkiyet hakkı ya da tüketici hakları kapsamı içerisinde ele alınabilirler. Kolektif hak diye bir şey yoktur. Yaşlıların korunması gereklilik değildir; kaza geçirenin bakımını talep edemezsiniz. Bunlar ahlaki kuruntulardır, metafiziktir, ısrar ederseniz piyasanın işleyişini engeller ve daha sonra daha ağır bedeller ödersiniz. Piyasanın idaresi "bilimsel" bir iştir ve bu tür kuruntularla müdahale edilemez. Emeklilik, kaza ve işsizlik

güvencesi isteklerinizde ısrarlı olmanız durumunda, bunu bireysel haklar lisanına tercüme etmeniz gerekir. Yani bedelini ödemeniz gerekir. Bu böyledir, zira, emek toplumun kurucu unsuru olarak düşünülemez. Bu kapsamda emek, sosyallik dışı bir süreç olarak, üretimin nihai çıktısı olan ürünle ilişkilidir. Emeğin kendisini yeniden üretmesi için gerekli koşullar, "toplumsal" olanla ilişkili değildir. Emek toplumsal planda değer üretici kaynak olarak kabul edilmiş somut bir faaliyet olarak algılanmaktan çıktığında, ve bununla birlikte, toplum da düşünülebilir olmaktan çıkmıştır.

Bolivarcı Venezüella Cumhuriyeti'nin Anayasası ve Kolektif Haklar

Şu ana kadar, Marksist perspektif içerisinde bir yaklaşımın "devlet iktidarı" tanımlamasını ve normların bu yaklaşım içerisinde nasıl değerlendirilebileceğini tartıştık. Ardından, toplumun anayasal kuruluşunun bir uzantısı olarak "anayasa"daki ve "kolektif hak" kavramındaki dönüşümünün, neo-liberal stratejiler ve bunun içerdiği sınıfsal ilişki ile ilişkisi kurmaya ve dünyadaki temel eğilimleri bu perspektiften kısaca okumaya çalıştık. Bu başlık altında ise anılan kavramsal çerçeve içerisinde Venezüella Anayasasını ve onun normatif hükümlerinin ima ettiklerini değerlendirmeye çalışacağız.

Venezüella Anayasasının incelenmesi, Venezüella içi dinamiklerin bir serimini vermektedir. Bu inceleme, aynı zamanda, Venezüella içinde üretim araçlarının mülkiyetinden soyutlanmış grupların, alta kalanların, birer toplumsal dinamik olarak, değişen/artan güçlerinin normatif ifadesini de verir. Buna ilaveten, bir gösterge olarak Bolivarcı Venezüella Cumhuriyeti'nin Anayasası uluslararası eğilimlere tam anlamı ile ters bir toplumsal kuruluşa işaret etmektedir. Buraya kadar ifade edilenler ışığında Anayasanın bir incelemesine geçebiliriz.

Bolivarcı Venezüella Cumhuriyeti'nin Anayasası'nın (1999) genel hükümler başlıklı Birinci Bölümünde Madde 26, *actio popularis*⁵ diye bilinen, ve eylemlerin bireysel sonuçlarıyla sınırlı dava etme biçimleriyle (kapitalist sistemlerde dava esas olarak bireysel sonuçlar vermeyi hedefler) uyuşmayan bir dava etme biçimini ele alırken katılımcı ve demokratik bir sistem için önemli bir adım atmaktadır. Madde 26, herkesin kendi menfaat ve haklarını savunmak maksadı ile adalet sistemine başvurma hakkını tesis ederken; bu hakların kolektif bir naturası olabileceğini de belirtmektedir. Madde kolektif içerikleri olan hakların, bu haklardan yararlanan kişiler tarafından, bu kişiler ihlalden doğrudan zarar görmeseler de, savunulabilmesinin anayasal temelini kurmaktadır. Bu durumda örneğin, çevre hakkı, güvenli bir ortamda çalışma hakkı ya da çocukların süt içme hakları doğrudan dava konusunu oluşturabilecektir. Bu hakların talep edilebilme sınırının toplumsal kaynaklar tarafından çiziliyor olduğu gerçeği, bu kaynakların dağıtımı ve bölüşümündeki adaletsizliklerin sorgulanmasını engellemeyecektir. Kuşkusuz üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetle sorunu olmayan bir anayasa

adaletsizliklerin kaldırılmasını sağlayamaz. Ama sorgulama imkanı bile başlı başına çok ileri bir adımdır. Bir başka deyişle, burada emeğin anayasallaşması, toplumsal olarak kabulü için temel koşul olan kolektif hakların tanınması durumunun ötesine giden bir düzenleme bulunmaktadır. 1945-1980 yılları arasında çevresel kapitalist formasyonlarda kolektif haklara referans içeren düzenlemeler yapılmıştır. Ancak referansta bulunulan kolektif hakların vatandaşlar tarafından doğrudan korunabilmesi için açık bir mekanizmanın anayasal temelini atılması olgusu pek rastlanılan bir olgu değildir.

Cumhuriyetin Anayasasında –dünyadaki eğilimlerin aksi istikamette- emeğin anayasallaşması sürecinin izlerini sürerken karşımıza çıkan ikinci hüküm Dördüncü Bölümde bulunmaktadır. Madde 62 siyasi hakları belirlerken, vatandaşların kamu politikalarına, daha oluşum sürecinde birey olarak ya da bir kolektivitenin bir parçası olarak katılma haklarını tesis etmektedir. Bu son vurgu önemlidir. Zira üretimin liberal diskürlerinde emek, kolektif emeğin bir parçası olarak, emekçi de toplam işgücünün bir parçası olarak değerlendirilmez. Bu durumda Cumhuriyetin Anayasası emeğin bir sınıfa ait oluşunu, onun kolektif veçhesini kabul etmek için gerekli donanımaya sahip görünmektedir. Bunun mantıksal sonucu emeğin yeniden üretiminin toplumsal bir zorunluluk haline gelmesidir. Artık, "emek bir şekilde yeniden üretilemezse başka ülkeler ve yerlerden temin ederim" önermesinin ima ettiği sermaye stratejisi toplumun anayasal kuruluşuna ters düşmektedir. Ve artık işçi, sınıfının bir üyesi olduğu için "haklara" sahip olacaktır. Nihayetinde sosyal güvenlik "hak" sahibi kolektiviteyi koruyan ve "hak" sahibi kolektiviteye ait unsurlar tarafından, hem siyasi arenada hem de mahkemeler önünde, ileri sürülebilen bir iddia haline gelebilecektir. Bu haliyle Madde 62, hem Madde 26'nın mantıksal uzantısı, hem de iktidarın Madde 26'yı bilinçsizce ihdas etmediğinin açık kanıtıdır. İki madde birleştiğinde, Vatandaşlarının daha önceki dönemlerde dışlanmış önemli bir kısmının devlet içerisindeki temsilini arttırmaya çalışan, bu amaca varmak için katılımcı demokrasilere ait özellikleri/mekanizmaları aktif bir şekilde kullanan, bir kurucu iktidarla karşı karşıya olduğumuz açıktır. Bu özendirme, Venezüella hakkında, ilk iki bölümde yapılan teorik saptamalarla ve son bölümde tartışılacak olan tarihsel bilgilerimizle birleştiğinde, iki saptamayı telaffuz edilebilir kılmaktadır: Birincisi, iktidar, gücünü aldığı ya da bir takım olaylar neticesinde dayandırma kararı aldığı kesimleri devlet iktidarının şekillenmesinde daha fazla söz sahibi olmaya çağırılmaktadır. İkincisi, bu çağırının bu kadar açık yapılması, siyasi iktidarın formel boyutundaki açık gücü zayıflamış olsa da, iktidarda, davet edilenlerden başka bir grup bulunmaktadır.

"Kolektif hak" kavramının – dünyada mevcut eğilimlere bütünüyle ters düşerek - Anayasa tarafından tanınmasının toplumsal sorunların algılanması ve düzenlenmesi üzerine esaslı etkileri olması beklenir. Bu beklentiyi tatmin edecek şekilde, özellikle sosyal güvenlikle ilgili sorunlarda, 1999 Anayasasının gösterdiği tutum

etkileyicidir. Zira, sosyal güvenlik konusu, Anayasal dönüşümü olası kılan ve bu dönüşümle dönüştürücü güçlerini arttıran toplumsal dinamiklerin emek yanlı tavırlarını sergileyecekleri temel alanlardan biridir. Bu bağlamda, sosyal güvenliğin "hak" sahibi kolektiviteyi koruyan ve "hak" sahibi kolektiviteye ait unsurlar tarafından, hem siyasi arenada hem de mahkemeler önünde, ileri sürülebilen bir iddia haline gelmesinin yanı sıra, Anayasanın Beşinci Bölümünde "Sosyal Haklar" başlığı altında etraflıca düzenlendiğini de belirtmek gerekir.

Kolektif Hak olarak Sağlık Hizmetleri

Bu başlık altında, yazıda geliştirilen fikirlerin somut bir düzleme çekilmesi açısından, sağlık hakkının bir kolektif hak olarak düzenlenmesinin neleri içerdiğini ele alacağım. Venezüella Anayasası'nın 84. Maddesi devletin sağlık hakkını soyut terimlerle garanti etmesini yeterli bulmamış; bunun kurumsal ve örgütsel boyutunu da ifade etmiştir. Maddede sağlık hakkının gerçekleştirilmesi için varlığına gönderme yapılan örgütün, bir kamu hizmetinin ifası için değil, doğrudan kolektif bir hak olan sağlık hakkının tesis için kurulduğunun belirtilmesi önemlidir. Madde 84 daha sonra bu kurum ve örgütlerinin genel yapısını belirtmeye başlar. Buna göre; kurumsallaşma merkezi olmayan ve katılımcı bir çizgide gerçekleştirilecektir. Sağlıkta devlet tarafından ihsan edilen bir kamusal hizmet değil; bir hak olması ile kurumsallaşmanın merkezi olmayan ve katılımcı çizgisi arasındaki bağ doğrudan olmasa bile düşündürücüdür. Merkezi olarak sunulan hizmetler konusunda olumlu ya da olumsuz bir çok şey söylenebilir de; bu noktada bu tür hizmet örgütlenmelerinin, devlet iktidarını ele geçirenler tarafından aniden kaldırılması imkanlarının, adem-i merkezîyetçi bir yapıya göre çok daha kolay olduğunu söylemek mümkündür.

Madde 84'te, sistemin temel ilkelerinin birisinin "dayanışma" (*solidarite*) olarak adlandırılması da, kurucu iktidarın mantığını anlamak açısından, bu alt başlıkta yer alan diğer unsurlarla birlikte ele alındığında, önemlidir. Bu ilkenin üretimin liberal diskürlerinin baskın olduğu bir anayasada sadece norm düzeyinde adlandırılmış olması bile anayasayı "saçma" olarak adlandırmaya yetebilecektir. Bir başka deyişle, bir bireysel haklar manzumesinde, her şeyin piyasa değerine tahvil edilmesi kaydı ile anlamlandırıldığı bir "öte anlatıda" dayanışma terimini rahat kullanamamanız gerekir. Bunlar ahlaki kuruntulardır, metafiziktir, ısrar ederseniz piyasanın işleyişini engeller ve daha sonra daha ağır bedeller ödersiniz.

Yine aynı Maddede "sağlık hakkının tesis edilmesi sürecinde" hastalıkların önlenmesinin temel/öncelikli amaçlar setinin en başına kaydedilmesi durumu anlamlıdır. Zira hizmet satımına odaklanmış bir toplumsal organizasyon, hizmet gerekliliğini ortaya çıkartacak koşulların kaldırılması ile ilgilenmez. Kapitalist sistemlerde, sağlık sistemleri piyasa mekanizmasına doğrudan bağlandığı ölçüde, esas olan tek tek hasta kişilerin iyileştirilmesi ve bizzat bu sürece dayalı bir üretimin koşullarının daha verimli daha karlı bir hale getirilmesidir.

Muhakkak ki sağlık sistemini doğrudan piyasa mekanizmasına bağlama yönündeki politikalar, merkezi ekonomiler başta olmak üzere, kapitalist sistemler için bile, ancak en son dönemde düşünümler bir çözüm haline gelmiştir. Ancak Venezüella'nın çevresel kapitalist devletinde hastalıkların önlenmesi amacı anayasaya derç edilebiliyorsa, anayasanın daha önceden telaffuz edilen özellikleriyle beraber, burada önemli bir kopuştan bahsetmenin koşulları da doğmuştur.

Bu duruma yine Madde 84'te içerilen bir başka ifadeyi de eklemek gerekmektedir. 84. Madde, açıkça, halk sağlığı için gerekli varlıkların ve hizmetlerin devlete ait olduklarını ve özelleştirilemeyeceklerini belirtmiştir. Bu durum sağlığın kolektif bir hak olarak kabul edilmesi durumu ile yakından ilgilidir. Artık sağlık hakkı, diğer popülist söylemlerde olduğunun aksine, devletin gerekli görmesi durumunda, örneğin bir kararname ile, kamu hizmeti olarak niteleyip, gerekli "tesisatı" kuracağı basit bir "toplumsal bedel" değildir. Bu noktada biraz daha durmakta yarar var. Anayasa maddesine olumsuz bir emir yerleştirilmiştir; "özelleştirilemez". Oysa ki, günümüz anayasalarında olumsuz emirler genelde özelleştirme eyleminin yasaklanması değil; kamulaştırma eyleminin sınırlanması durumuna tekabül etmektedirler. Örneğin, "bedeli peşin olarak ödenmeksizin kamulaştırılmaz" gibi. Oldukça yüklü bir madde olan 84. maddenin son cümlesi ise bu yazıda buraya kadar söylenenleri nerede ise özetlemektedir: "Örgütlü toplum, kamu sağlığı kurumlarının politika planlama, uygulama ve kontrolüne ilişkin kararlarına katılma hakkına sahiptir ve yükümlülüğü altındadır". Bu son cümlenin toplumsal düzenlemenin bir düsturu haline geldiği, hükümetin 1999 sonrası dönemde sosyal programların önemli bir kesimini toplulukların örgütlenmesine ayırdığını da burada belirtmek gerekir (Parenti, C.; 2005).

Görüldüğü gibi Anayasanın sağlık hakkına yüklediği anlamın esas ifadesi 84. Maddede yer almaktadır. Diğer Maddeler (Md. 83, Md. 85 ve Md. 86) ya burada tesis edilen hakkın anlamını güçlendirmek ya da Venezüella'nın sosyal tarihine mündemîç somut endişeleri yatıştırmak, bir mesaj vermek maksadına yönelmişlerdir. Bu kapsamda Madde 83'ün 3. cümlesi, herkesin, sağlığın korunmasında haklarının yanı sıra, sağlığın korunması ve bu kapsamda korumanın arttırılmasını geliştirecek tedbirlerin uygulanmasında, hukuk ve Cumhuriyetin onayladığı uluslararası anlaşmalar kapsamında getirilen yükümlülükler uyma zorunluluğundan bahsetmektedir. Tarihsel gerçeklikle ne kadar örtüşmektedir bilinmez ama maddenin formülasyonundan yola çıkıldığında, 83. Madde, sağlık hizmetlerinin piyasa üzerinden satışını gerçekleştiren kesimlerin, - yine diğer popülizmlerde olmayan bir unsur - bu hizmetlerin metalaştırılmasının önüne geçebilecek önlemlere uymalarını anayasal bir zorunluluk haline getiriyor olabilir.

Madde 85'e bakıldığında da benzeri bir tepkinin anayasal bir norma dönüştüğünü gözlemlemek mümkündür. 85. Maddenin 3. cümlesi - belli ki uluslararası tekelere karşı -, üniversiteler ve diğer araştırma

merkezleriyle ilişki içerisinde, sağlık konusunda mesleki ve teknik eğitimi geliştirme ve ulusal bir endüstri geliştirme hedefini anayasallaştırmıştır. Bu politikanın ifasında devletin hem özel hem de kamusal sağlık kuruluşlarını düzenleyeceği de belirtilmiştir. Burada, son dönem çevresel kapitalist formasyonlarda muhalefet hareketlerinin dillendirdiği, anti-kapitalist olmasa da anti-küreselleşmeci bir diskürün izlerini bulmak mümkündür.

Madde 86 ise Madde 84'ü tamamlayarak, sosyal güvenliğin kar maksadını gütmeyen bir kamu hizmeti olduğunu belirlemiş ve bu sisteme katkıda bulunamayacak durumda olmanın bu sistemden dışlanma sonucu yaratmayacağını belirtmiştir. Buna ek olarak katkıda bulunabilecek durumdaki çalışanlardan alınan payın ancak sosyal maksatlarla değerlendirilebileceği belirtilmiştir. Okuyucu burada çevresel formasyonlarda sosyal hizmetlere ayrılan fonların, zaman içerisinde talan edilmesi eyleminin Türkiye'ye has bir özellik olmadığını görebilir. Madde, sosyal güvenlik sistemine ait düzenlemenin çeşitli kanunlarla değil, bu alanı düzenlemek için çıkarılmış bir temel kanunla değiştirilebileceğini belirterek, sosyal güvenliğe ilişkin kamusal denetimin, kanun tekniğine ilişkin yöntemlerle aşılmasını engelleyecek bir metot tanıtarak sona erer.

Anayasal Normlar Üzerinden Yapılan Analizin Çağrıştırdıkları

Bu nihai alt başlıkta, üretim ilişkilerinden, somut politika uygulamalarından ve mevcut üretim söylemlerinden yola çıkıldığında, yani Venezüella'daki toplumsal gerçekliği açıklamak/anlamak için şu ana kadar kullandığımız parametrelerden farklı parametreler kullanıldığında elde edeceğimiz sonuçla, toplumun anayasal kurgulanışı üzerinde yaptığımız analizin ima ettiği sonuçlar arasındaki olası farklılıklar tartışılacaktır. Aslında bu tartışmanın dayandığı temel ayırım, bir toplumun belirli bir anda içinde bulunduğu ilişkiler setini, öncesini ve sonrasını ele almaksızın, ele alan bir kuramsallaştırma çabası ile, toplumdaki dönüşümleri belirli bir süreçte inceleme maksadını güden bir başka kuramsallaştırma çabası arasındaki farka dayanmaktadır. Her iki çabanın da değişik Marksizm'ler tarafından benimsendiğini, yer yer aynı Marksizm içerisinde uzlaştırılmaya çalışıldığını, bu çabalardan birinin diğerine üstün olmadığını düşündüğümü de burada belirtmeliyiz.

Mevcut üretim ilişkilerinden yola çıkıldığında Venezüella üretim araçları üzerindeki mülkiyetin anayasal koruma altında bulunduğu çevresel kapitalist bir formasyondur (Ellner, S.; 2005). Üretimin söylemleri açısından bakıldığında, Venezüella Anayasasında "sınıf" terimi geçmemektedir. Mevcut rejim kendi toplumsal adalet anlayışını ve bunun üzerinden kendini tanımlamaya kalkıştığında, kapitalizmi dışsal bir şey olarak ele almakta ve sermayeyi kendi görünümünden yalnızca birine, finans kapitale indirgemektedir. Anti-küreselleşmeci ama anti-kapitalist değildir. Esas olan "made in Venezuela" damgasının tüketilen ürünlerin çoğunluğuna vurulmuş olmasıdır (Hawkins, K.; 2003). Bir başka deyişle, "içerisi",

yani homojen olduğu varsayılan bir bütün olarak ulusal ekonomi denilen şeyin ne olduğu ve bunun kalkınması ve sanayileşmesi için üretilmesi gereken enerjinin nasıl açığa çıkarılacağı, rejimin kendini meşrulaştırırken kullandığı kavramların açıklama kapasitesinin oldukça üzerindedir (Ercan, F. ve Oğuz, Ş.; 2005). Kısaca, üretimin söylemlerine bakıldığında da, Venezüella tipik bir çevresel kapitalist formasyonu çağrıştırmaktadır. Bu duruma bir de Latin Amerika'da popülizm geleneğinin temiz olmayan sicilini (Yalman, G.; 1986) ya da Chavez'in haklı olarak bir sosyal liberal olarak tanımlanışını (Petras, J.; 2005) eklersek,⁶ hikayenin, hayatları ve endişeleri ile bu hikayeyi yazan etten ve kemikten insanların somutta eylediklerini hiç göz önüne almaksızın, hiçbir Venezüella'lı kadın ve erkeğin adını anmaksızın, bir az gelişmişlik hikayesi olarak bitirilebilmesi mümkün olacaktır. Oysa ki, Venezüella'nın toplumsal direniş hikayesi henüz bitmemiştir.

Chavez'e karşı 2002 darbesi başladığında Chavez'i destekleyip de, o güne kadar yönetime müdahil olmayan çoğunluğun Chavez'in yanında yer alıp darbe girişimini geri püskürtmesinin ardında, diğer popülizmlerde ciddi olarak gözlemlenemeyen bir şey, devletin içerisinde, süreç içerisinde sosyal programlar aracılığı ile arttırılan bir temsil fırsatı, ve bu tanınmanın yarattığı bir meşruiyet duygusu olduğunu söylemek mümkündür (Parenti, C.; 2005, Petras, J.; 2005: 233). Diğer yandan bu temsil pek çok durumda, örneğin ev talep edebilmek için komşuluk temeline arazi komitelerinde yer almak gibi, doğrudan sınıf temelinde düzenlenmemektedir. Ancak dönüşüm programı, neredeyse her durumda, o güne kadar devlet içerisinde temsilleri engellenmiş kesimleri, kolektif hakların anayasallaştığı, örgütlenmenin özendirildiği, bireysel katılımcı mekanizmaların geliştirildiği bir anayasal kuruluş projesinin içerisine çekmektedir.

Anayasadaki katılımcı düzenlemenin bir başka açılımını da, yeni bir tabandan örgütlenme projesi olan, *Circulos Bolivarianos* (Bolivarcı Çevreler) projesinde bulmak mümkündür. Chavez ve arkadaşları, bu projeyi bir çeşit "Ulusal Bolivarcı Cephe" olarak görmektedirler (Hawkins, K.; 2003). Projenin 2003'teki ko-ordinatörü olan Rodrigo Chavez'e göre, *Circulos*, eski komşuluk birliklerine alternatif birer sivil toplum örgütü olarak düşünülmektedirler. İşlevsel ve bölgesel tabanda kurulan bu komiteler, ortak mutfak işletme, tarımsal dayanışma ya da Chavez koalisyonuna dahil partilerden birini desteklemek gibi farklı işleri yürütmek üzere düşünülmüşlerdir. Her birisinin Bolivarcı ideolojiyi çalışmak gibi ideolojik bir görev ve işlevi de vardır. Proje, bu haliyle, bir merkeze gevşek bağları olan, Latin Amerika'nın farklı yerlerinde (FSLN deneyimi gibi) ve farklı formlarda ortaya çıkmış komiteler ve tabandan örgütlenme biçimleri ile bir akrabalık taşımaktadır. Ancak temel bir farklılık, bu çevrelerin, siyasi iktidarın biçimsel kaynaklarını kontrol eden bir hükümetin desteğinde işlevlerini yerine getiriyor olmalarıdır. Bu durum, *Circulos Bolivarianos*'un katılımcıları arasında bulunan örgütlü işçi çevrelerinin hegemonik bir projeyi yürütmelerini ve toplumun diğer kesimleri ile iletişime geçerek sınıfsal bir önderlik tesis etmelerini, siyasi

projelere ait olasılık hesapları arasına dahil etmektedir (Chavez, R.; 2005:75). *Circuitos Bolivarianos'a* ek olarak, kanunlarla düzenlenmiş dernekler ve kooperatiflerin oluşturduğu bir katılım mekanizmasından da bahsetmek mümkündür.

Açıktır ki, Chavez'i destekleyen koalisyonun farklı kesimlerden oluşan bileşimi, ortaya programı belli ve disiplinli bir partinin çıkmasının önünde bir engeldir. Aynı olgu, devlet erkini kullanarak sınıf temelinde politikalar üretmek olasılıklarını da kısıtlamaktadır. Partinin önemini yitirdiği noktada da muhalif grupların devlet yönetimine doğrudan katılımı için kanallar açılmak durumunda kalmıştır. Bu yazıda, bu kanallardan bazılarının normatif ifadeleri ve buna bağlı olarak Venezüella'ya has çevresel kapitalist formasyonun Anayasasında "kolektif hak" kavramının aldığı özgün tarihsel anlam incelenmiştir. Öyle görünmektedir ki, programı kabul görmüş bir partinin yokluğunda, iktidarın meşruiyet tesis edebilmesi için bu yol önemli bir fırsat sağlamaktadır. İster meşruiyet tesisi için çıkar bir yol olarak; ister samimi bir demokratikleşme programının bir parçası olarak gerçekleştirilsin, katılımı sağlayan anayasal mekanizmalar, Venezüella'da sınıfsal beklentiler açısından önemli dönüşümler yaratmışlardır. Buna ilaveten, bu mekanizmalar aracılığı ile çoğunluğu işçi sınıfından olan ya da bu sınıfla ittifak içine girebilecek kimselerden oluşan ve nüfusun önemli bir kısmını oluşturan kesimlere, sınıf mücadelesinde yeni güç kaynakları yaratılmıştır. Katılımcı politikalar, iktidarın çok elden kullanımı (koalisyon hükümeti) durumunda, bir başka deyişle, hükümet politikalarının mevcut üretim ilişkilerini devrimci bir şekilde dönüştürmeye yönelmeden ama aynı zamanda mevcudu da güçlü bir ideolojik üretimle destekleyip savunmadan, günlük çözümler ve siyasi refleksler üzerinden belirlenmesi durumunda, bir siyasi parti/hareket lideri olarak Chavez'in azalan iktidarını, bir devlet başkanı olarak Chavez'in artan itibarı ve iktidarı ile dengelemektedir. Öyle ki Chavez'in toplumun dışlanan kesimlerini temsil eden bir devlet başkanı olarak artan gücü, dışlananların içselleştirilmesi süreci içerisinde - yeni altta kalan sınıflar yaratmadığı sürece - Venezüella'ya has çevresel kapitalist devletin sınırlarını zorladıkça, bu devlet biçiminin meşruiyet dayanaklarını istikrarsızlaştıracaktır. Bu durum, örgütlenmiş bir toplumun eskisinin krizi içinden, üretim ilişkilerinin yeniden düzenleneceği yeni bir devlet biçimini talep etme olasılığını artırır gözükmektedir. Muhakkak ki bu yorum, bir kaçınılmazlığa değil, politik eylemliliğin önemine atıfta bulunduğu ölçüde muteber sayılabilir.

Anlaşılan o ki, biçimsel analizin araçlarıyla bakıldığında halen çevresel kapitalist bir formasyon olan Venezüella'da iktidara müdahil olmaya çağrılan sınıfın ve bu sınıfı temsil yoluyla iktidarda duranların, bildik popülist stratejilerin radikal bir versiyonu ile günü kurtarmalarının önü her geçen dakika daha da kapanmaktadır. İktidarın formal araçları üzerindeki kontrolün "iadesini" isteyenler ile elde bulunduranlar arasındaki açıklığın radikal bir dönüşüm olmaksızın kapanması pek mümkün

görünmemektedir.⁷ Bu durumun belirtisi Chavez'e karşı toplumsal tavırların sevgi ve nefret ikilemi içerisinde birer uçta toplanmaya başlaması⁸ (Petras, J.; 2005:230) ve Chavez'in, daha önce açıktan referansta bulunmadığı "sınıf" ve "sermaye" gibi kavramların artık konuşmalarında yer almaya başlamasıdır (Parenti, C.; 2005). Buna ek olarak, Chavez'in ardında birleşerek, Venezüella'yı daha yaşanılır bir yer yapmaya çalışan koalisyonun azımsanmayacak bir bölümünün bağlılıklarının Marksist projelere olduğunu söylemek de mümkündür (Hawkins, K.; 2003: 1149). Ulusalçı çerçevenin gerçek bir yapısal dönüşüm için getirdiği sınırlamalara cepheden saldıran Marksistlerin izole olduğu, bazı durumlarda açıkça haksız yere de olsa, kitlelerin gözünde, Chavez karşıtı sağ koalisyonun bir parçası olarak görüldüğü Venezüella'da (Petras, J.; 2005: 234), Marksistlerin, ulusalçı çerçevenin içerisinde gerçekleşse de, kolektif hakların, sınıfsal temsiline, doğrudan dava açma hakkının ve ezilenlerin devlet içerisinde temsiline mümkün kılındığı bir Anayasa ile, siyaseti kendilerini inkar etmeden yapmalarının önü açık gibi görünmektedir. Marksist siyasetin mümkün olmasının da ötesinde, dış politikada ABD'ye karşı radikalleşen bir Venezüella'da, tarım reformundan yabancı yatırımlara, mali piyasalardaki düzenlemelerden özelleştirmelere kadar pek çok konuda, Chavez'in ardındaki yoksullara söyleyecek sözü olduğu açıktır.

Kaldı ki, buraya kadar yaptığımız analizin ardından, Venezüella'yı yalnızca "ulusal rekabetçilik"⁹ bayrağı altında küreselleşmeye katılmamış küçük ve orta ölçekli sermayenin ve bir önceki dönemin kalkınmacılık ideolojisinden yararlanan askeri ve sivil bürokratların sözlerinin geçtiği bir yer olarak da görmek mümkün değildir. Venezüella devriminin bugüne kadar ortaya koyduğu anayasal kuruluş ve toplumsal dönüşüm projesi, radikal popülizme bağlılık içermek yerine toplumsal katılımı ve sınıfsal temsili geliştirerek demokratikleşme hedefine yönelmiştir/yönelmek durumunda kalmıştır. Burjuvazinin ideolojik müdahalesini mümkün kılan araçlar zayıflamışken, katılımcı bir demokratikleşme projesinin devrimci açılımlar içermediğini söylemek mümkün müdür? Bir başka deyişle, milli eğitimin, planlamanın, adliyenin, meclisin, basının, toplumsal değer yargılarının yerel kaynaklarının yeniden örgütlenmesini mümkün kılan klientelist mekanizmaların kontrolünün, kısmen de olsa burjuvazinin en etkin bölümünün elinden çıktığı, burjuvazinin toplumu ve insanların haklarını tahayyül etmenin yeniden üretimine müdahil olma becerisinin kısıtlandığı bir süreçte, devrimci dönüşümlere neden bir şans verilmesin? Tarihin bizim ona attığımızdan daha büyük bir hayal gücü yok mudur yoksa?

Nihayetinde, Chavez'in Venezüella'sını, emeğin anayasallaşması, kolektif haklar ve sağlık hakkı üzerine bu yazıda yapılan saptamaları, Marx'ın -burjuvazinin, toplumun ideolojik iktisadi ve siyasi yeniden üretimi süreci içerisinde kontrolü bugünün toplumlarında olduğu kadar ele geçiremediği bir dönemde- demokrasinin devrimci yanı üzerine söyledikleriyle/olumlularıyla birlikte ele almak anlamlı gözükmektedir.

DİPNOTLAR

¹ Popülist strateji ya da popülizm teriminin oldukça kapsamlı eleştirel bir sorgulaması için bkz. Yalman, G. (1986).

² Marksist perspektiften tersine bir yorum için bkz. Okuyan, K. (2005).

³ Daha ayrıntılı bir tartışma için bkz. Fine, B. (1986).

⁴ Daha ayrıntılı bir tartışma için bkz. Hardt, A. ve Negri, A. (1994).

⁵ Roma Hukukunda yurttaşların mahkemelerden kamu yararının korunmasını isteyebilmesini sağlayan kurum.

⁶ "...(a)ma bütün bunlar için, mali sistemi deregüle etti. İspanyol bankaları deregüle edilmiş sistemde at koşturuyorlar. Karakas'ın elektrik sistemini özelleştirdi. ABD petrol şirketleri engellenmedi; sadece ufak bir petrol vergisi ödemek zorunda kaldılar. Bir başka deyişle, gelirden radikal hatta ılımlı bir yeniden dağılım bile olmadı. Hiçbir özel mülke el konulmadı; karşılığı nakit olarak ödenen bazı kullanılmayan topraklar hariç. Bu Latin Amerika'nın bugüne dek gördüğü en muhafazakar toprak reformudur; topraklar karşılığında Pazar fiyatından nakit ödeme" (Petras, J. ; 2005:232).

⁷ Çin'le geliştirilen petrol ticareti anlaşması, ABD-Venezüella ilişkilerinde yeni bir dönemi, zaten mevcut sürtüşmenin arttığı bir dönemi, ifade ediyor olabilir (Padgett, T. ; 2005).

⁸ "Bu anlamda, iç siyasetinden neredeyse tamamen bağımsız bir biçimde, bir tarafta ülke ABD yandaşı burjuvazi, üst orta sınıflar ve çürümüş sendika ağaları ile öbür tarafta emek gücünün yüzde 60-70'ini temsil eden işsizler ve örtük işsizler arasında bölündü" (Petras, J. ; 2005:230).

⁹ Ulusal rekabetçiliğin ekonomi politikası ve bu söylemin epistemolojik önvarsayımları hakkında önemli bir yazı için bkz. Ercan, F. ve Oğuz, Ş. (2005).

KAYNAKLAR

Aglietta, M. (1987) *A Theory of Capitalist Regulation*, London, New Left Books.

Aglietta, M. (1998) 'Capitalism at the Turn of the Century: Regulation Theory and the Challenge of Social Change' *New Left Review*, 232, 41-90.

Althusser, L. (2004) *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (çev. Alp Tümerterkin), İstanbul: İthaki.

Chavez, R. (2005) "Bolivarcı Çevrelerde Aslolan Katılım" Mert, A. (2005) (der.) *Venezüella'da Neler Oluyor*,

İstanbul: Nazım Kültürevi içinde. 73-78.

Ellner, S. (2005) "Revolutionary and Non-Revolutionary Paths of Radical Populism: Directions of the Chavista Movement in Venezuela", *Science and Society*, 69(2), 160-190.

Fine, B. (1986) *Democracy and the Rule of Law: Liberal Ideas and Marxist Critiques*, London: Pluto Press.

Gindin, J. (2004) "Beyond Populism: The Venezuelan Revolution and the International Left", *Canadian Dimension*, 38(4), 27-31.

Ercan, F.; Oğuz, Ş. (2005) "Anti-Kapitalist Hareketlere Bakışta Değer Teorisinin Sunduğu Olanaklar ve Türkiye Örneği" *Conatus*, Sayı:4. İstanbul.

Hardt, A.; Negri, A. (2001) *İmparatorluk* (trans. Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Hardt, M.; Negri, A. (1994) *Labor of Dionysus: A Critique of the State-Form*, Minnesota: University of Minnesota Press.

Hawkins, K. (2003) "Populism in Venezuela: The Rise of Chavismo", *Third World Quarterly*, 24(6), 1137-1160.

Hunt, A. (1993) *Explorations in Law and Society: Towards a Constitutive Theory of Law*, London & New York: Routledge.

Jessop, B. (1990) *State Theory: Putting the Capitalist State in Its Place*, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.

Lipietz, A. (1987) *Mirages and Miracles: The Crises of Global Fordism*, London: Verso.

Mert, A. (2005) (der.) *Venezüella'da Neler Oluyor*, İstanbul: Nazım Kültürevi.

Okuyan, K. (2005) "Chavez'in Venezüellası" Mert, A. (2005) (der.) *Venezüella'da Neler Oluyor*, İstanbul: Nazım Kültürevi içinde, 57-61.

Padgett, T. (2005) "Will Chavez's Oil Still Flow?", *Time*, 165(6), 2.07.2005.

Parenti, C. (2005) "Hugo Chavez and Petro Populism", *Nation*, 280(14), 15-30.

Petras, J. (2005) *Latin Amerika ve Emperyalizm: Sağ Sol Kutuplaşması* (çev. Emel Çoşkun), İstanbul: Mephisto.

Poulantzas, N. (1978) *State, Power, Socialism*, New York: Verso.

Woodiwiss, A. (1990) *Social Theory After Postmodernism: Rethinking Production, Law and Class*, Winchester: Pluto Press.

Yalman, G. (1986) "'Popülizm', 'Bürokratik Otoriter Devlet' ve 'Türkiye'", *Onbirinci Tez Kitap Serisi*, 1, 16-70.